

Оригинални научни рад

УДК: 94:323.1(=924)“1878/1914“

DOI: 10.7251/FLZB2001085L

Јевреји у Вишеграду (1878 – 1914)

Стојанка Луџија¹

Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет

Сажетак: У раду ћемо на основу необјављених и објављених историјских извора покушајти да реконструирамо животи вишеградских Јевреја на размеђу XIX и XX вијека. Будући да у српској историографији, до сада, о вишеградској јеврејској заједници у периоду 1878 – 1914. није писано. Вишеград је и прије аустроугарске окупације (1878) имао велику улогу као гранично подручје, царинарница и важно трговачко чвориште. Након 1878. године његов геостратегијски значај још је више дошао до изражаја. Први попис становништва, који су окупационе власти провеле 1879. године, биљежи да је у самом граду живјело свега 37 Јевреја, односно нешто више од 3% укупног градског становништва. Током 80-их година XIX вијека масовнији талас унутрашњих миграција довео је до повећања броја Јевреја у вишеградској чаршији. Приписујући економским недаћама они су кренувши из Сарајева према истоку, своје уточиште, између осталог, нашли и у Вишеграду. Углавном орјентисани на трговачку дјелатност у значајној мјери су утицали на привредно унапређење Вишеграда и његове шире околине. У духовном погледу били су везани за сефардску вјерску општину, која је била и њихов засиљник у односу према властима.

Кључне ријечи: Јевреји, Вишеград, Босна и Херцеговина, Аустро-Угарска.

1

stojanka.luzija@ff.unibl.org

Прошлост јеврејске заједнице у Вишеграду, у периоду аустроугарске управе, је слабо истражена. До сада не постоји посебан историографски рад који се бави овим питањем. Вишеградске Јевреје само узгредно помиње Аврам Пинто у својој књизи,² с тим што више пажње посвећује периоду после Првог свјетског рата. Стога смо си поставили задатак да овим радом првенствено на основу необјављених и публикованих историјских извора, освијетлимо свакодневни живот јеврејске заједнице у Вишеграду од 1878. до 1914. године. Фокус нашег интересовања кретаће се од миграционих кретања и раста вишеградске јеврејске чаршије, до развоја привреде у којој су Јевреји играли значајну улогу. Широка је лепеза дјелатности у којима су Јевреји оставили свој печат, од занатства, трговине, хотелијерства до услужних дјелатности. Једно од питања којима ћемо се бавити је и организација вјерског живота вишеградских Јевреја. Свакако нећемо заобићи ни питање школства и партиципације Јевреја у локалном образовном систему. Обухватајући ова централна питања даћемо скицу свакодневице вишеградске јеврејске заједнице у вријеме аустроугарске управе.

Историја вишеградских Јевреја је веома дуга. Она сеже чак скоро пет стољећа у прошлост. Наиме, Јевреји су након протјеривања из Шпаније (1492), а нешто касније и из Португалије (1496), нашли уточиште унутар граница Османског царства. Настанивши се у Истанбулу и балканским лукама, они су већ након неколико деценија били принуђени да се у потрази за бољим егзистенцијалним условима насељавају и у унутрашњост Балканског полуострва. Ова миграциона кретања одвијала су се у таласима. Тако је у једном од њих група јеврејских досељеника око 1540. године дошла из Солуна у Сарајево и Вишеград.³ Ријеч је свакако о трговцима чији се долазак у Вишеград може објаснити значајем самог насеља и његовим геостратешким положајем, који је још у ранијим временима означавао важно путно чвориште у трговини која је са Јадрана ишла ка унутрашњости и обрнуто. О неком трајнијем насељавању немамо потврде у изворима. Томе у прилог иде и чињеница да за

2 Avram Pinto, *Jevreji Sarajeva i Bosne i Hercegovine* (Sarajevo: Veselin Masleša, 1987).

3 Bogumil Hrabak, „Trgovina Jevreja u Bosni i Hercegovini do sredine XVII stoleća“, *Glasnik Društva istoričara BiH XXXI-XXXIII* (1982): 183; Benjamin Braude and Bernard Lewis, *Christians and Jews in the Ottoman Empire. The Functioning of a Plural Society, Volume I* (New York – London: Holmes & Meier Publishers, Inc.. 1982), 24.

разлику од Сарајева, Јевреји у Вишеграду тада нису основали своју вјерску општину. Стога можемо извести закључак, да су ту, као и у почетку у Сарајеву, углавном обитавали трговци без својих породица.⁴ Исто тако, временом ће изградња, развој и пораст значаја Сарајева утицати на то да досељавање Јевреја ту поприми трајни карактер. Самим тим је дошло до најмасовније концентрације Сефарда⁵ управо у сарајевској чаршији, центру Босанског пашалука. Досељавање Јевреја у остале вароши и касабе текло је знатно спорије.

Кад је о Вишеграду ријеч ми у историјским изворима немамо сачуваних података о јеврејској заједници у овом граду из XVII и XVIII вијека. Чак ни путописац Евлија Челебија у свом дјелу не помиње Јевреје у Вишеграду. Иако је саму чаршију детаљно описао.⁶ Непостојање синагоге, за разлику од Сарајева, свједочи свакако да и ако је било Јевреја у Вишеграду у вријеме Евлијиног доласка, њихов број је био занемарив. А и босански бускуп Марјан Мравић у свом писму из 1655. године упућеном Риму потврђује да Јевреја има једино у Сарајеву.⁷

Тек у првим деценијама XIX вијека појављују се фрагментарне вијести о Јеврејима у Вишеграду. Па тако знамо да су још почетком овог вијека на подручју града живјеле сефардске породице Папо, Камхи и Романо.⁸ Бројно стање ових породица није могуће утврдити. Будући да се до половине XIX вијека нису ни вршили пописи становништва у Босанском пашалуку. Напослијетку је изнуђењем покушај танзиматских реформи, након интервенције Омер-паше Латаса, резултирао и пописом становништва 1851/52. године.⁹ Који је лоше организован, површно проведен, пун нелогичности и нетачности па се подаци које он доноси не могу сматрати релевантним.

4 Moritz Levy, *Die Sephardim in Bosnien. Ein Beitrag zur Geschichte der Juden auf der Balkanhalbinsel* (Sarajevo: Daniel A. Kajon, 1911), 4.

5 Сефарад (хебр.) Шпанија. Сефарди-назив за Јевреје који воде поријекло са Пиринејског полуострва. Eli Tauber, *Ilustrovani leksikon judaizma. Istorija, religija i običaji* (Sarajevo: Magistrat, 2007), 213.

6 Evlija Čelebija, *Putopis. Odlomci o jugoslovenskim zemljama II*, prevod Hazim Šabanović (Sarajevo: Svjetlost, 1954) 8-9.

7 Ђорђе Пејановић, *Становништво Босне и Херцеговине* (Београд: Научна књига, 1955), 25.

8 Pinto, *Jevreji Sarajeva i Bosne i Hercegovine*, 163.

9 Пејановић, *Становништво Босне и Херцеговине*, 29-30.

Промјена управе у до тада отоманској Босни и Херцеговини извршена је на основу одлуке Берлинског конгреса. Аустро-Угарска је започела процес окупације бунтовних провинција одмах након Конгреса. У току неколико мјесеци успјела је сломити отпор домаћег муслиманског становништва и успоставити своју власт. Аустроугарска војска је тек 4. октобра 1878. године, додуше без отпора, ушла и у Вишеград.¹⁰ Нова управа, и војна, а касније и цивилна, је подржавала насељавање пограничних подручја, па самим тим и Вишеграда, поузданим народним елементом. Исто тако, у наредним годинама активно се радило на политици изолације источне Босне од Србије, распоређивањем бројних жандармеријских станица. Био је то један основа политике коју је проводио заједнички министар финансија Бењамин Калај (1839 – 1903).¹¹ Аустроугарска управа је, између осталог, донијела и већу систематичност при прикупљању званичних података. Наиме, након окупације (1878), нова власт је већ следеће године провела попис становништва. Који, иако мањкав, даје прве поузданије податке о становништву Босне и Херцеговине у XIX вијеку. Према попису видимо да су у граду Вишеграду 1879. године живјела 1142 становника, од којих је било 37 Јевреја.¹² Што је чинило 3,24 % од окупног броја градске популације. Од тада почиње интензивнији раст вишеградске чаршије.

Јеврејски трговци током 80-их година XIX вијека махом почињу да се исељавају из Сарајева и да се, између осталог, досељавају и у Вишеград. Највише захтјева за отварање трговачких радњи у вишеградском крају биљежимо током 1884. године. Тако су дозволе за отварање својих трговина мануфактурном робом, што самостално, што у облику партнерства добили: Исак Пинто, Јакоб Леви

10 *Bosansko – hercegovačke novine*, 6. oktobar, 1878, broj 11.

11 Tomislav Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini (1882-1903)* (Banja Luka – Srpsko Sarajevo: ANURS, 2000) 116-117. Бењамин Калај се родио 1839. године у Пешти. Студирао је право и економију на Универзитету у Будимпешти. Захваљујући пријатељству са грофом Јулијем Андрашијем почео је брзо да напредује у политичкој каријери. У периоду од 1868. до 1875. године обављао је функцију генералног конзула Аустро-Угарске у Београду. На лични захтјев је разријешен дужности и наставио је своје политичко дјеловање у парламенту. Године 1882. цар га је именовао заједничким министром финансија. На том положају је остао до смрти, 1903. године. *Ibid.*, 45-55.

12 *Štatistika miesta i pučanstava Bosne i Hercegovine* (Sarajevo: Carska i kraljevska vladina tiskarna, 1880), 29; Пејановић, *Становништво Босне и Херцеговине*, 46-47. Недостаци пописа огледали су се у томе што су га махом вршили неувјезбани пописивачи. Још једна отежавајућа околност при пописивању биле су сталне миграције становништва у том периоду. Наиме, рат 1875 – 1878. године са собом је донио је велико помјерање становништава са зараћеног простора. Када је попис вршен, велики дио тог становништва још се није био вратио на своја огњишта.

(Löwy), Мордо Исак Кајон, Исак Елиас Леви, Аврам Папо и Исак Папо. Склапана су и таква пословна партнерства, гдје је трговачка радња регистрована на двије особе, с тим што је једна живјела у Вишеграду, а друга је и даље остајала у Сарајеву. Као на примјеру фирме *Давид Б. Гаон и друштво*, гдје је Давид Б. Гаон био из Вишеграда, а Мошо Исак Леви (Löwy) из Сарајева.¹³ Оваква миграциона кретања позитивно су утицала не само на пораст становништва, него и на развој чаршијске привреде. О повећању вишеградског становништва свједочи попис који су аустроугарске власти провеле 1885. године. Према њему од укупно 1393 становника, Јевреја је било 145.¹⁴ Што значи да се удио јеврејске популације у укупном збиру становништва попео на 10,41%. Као и према ранијем попису, Јевреји су групно пописани, односно није се правила разлика између Јевреја сефардског и ашкенаског¹⁵ обреда. Сефарди, као старосједиоци и први јеврејски насељеници у Вишеград, су и у новом таласу досељавања за вријема првих година аустроугарске управе, били предводници. С друге стране, долазак Ашкеназа или како их званична документа називају Јевреја аустроугарског обреда, иако почиње одмах иза 1878. године, добија на динамици тек крајем наредне деценије. Њихов прилив из Монархије, ишао је првенствено ка Сарајеву, а затим се разливао према другим градовима у Босни и Херцеговини. Они долазе у ове провинције примарно као чиновници за нову окупациону бирократију, али и као трговци, занатлије, инжењери, љекари, професори и квалификовани радници. Ове имиграције су позитивно утицале, између осталог, и на пораст градске популације у самом Вишеграду.

Тај пораст становништва потврдили су и резултати пописа из 1895. године. Када је о Јеврејима ријеч он је донио новину, јер су одвојено пописани Јевреји сефардског и ашкенаског обреда. Тако да од укупно 1582 Вишеграђанина, 177 су чинили Јевреји, односно 148 Сефарда и 29 Ашкеназа.¹⁶ Удио Јевреја у градској популацији је износио 11,19% што представља незнатан пораст у односу на прет-

13 *Sarajevski list*, 25. jul, 1884, broj 82; *Sarajevski list*, 3. septembar, 1884, broj 99.

14 *Ortschafts- und Bevölkerungs-Statistik von Bosnien und der Hercegovina nach dem Volkszählungs-Ergebnisse vom 1. Mai 1885* (Sarajevo: Zemaljska štamparija, 1886), 64-65.

15 Ашкенази (хебр.) у дословном преводу значи Нијемци. Е. Tauber, *Ilustrovani leksikon judaizma. Istorija, religija i običaji*, 26.

16 *Hauptresultate Volkszahlung im Bosnien und der Hercegovina, vom 22. April 1895* (Sarajevo: Zemaljska štamparija, 1896), XCIII, С.

ходни попис становништва. То је видљиво и по списку протоколираних трговачких и занатских радњи, будући да након великог таласа из 1884. године, за пуних шест година није било отварања нових јеврејских фирми у Вишеграду. Исто тако треба истаћи да од укупно седам трговачких радњи које су регистроване 1884. године, само три су успјеле опстати.¹⁷ Несигурност пословања у удаљенијим и мањим мјестима је узимала свој данак. Банкротства, стечаји и овршне судске одлуке постају дио привредне свакодневице. Економско потонуће и нестајање ситнијих трговаца омогућавало је великим посједницима и велетрговцима, углавном из Сарајева, да акумулирају свој капитал.

У самом Вишеграду се након вишегодишње привредне стагнације полет почео осјећати од 1890. године. Тада су своје трговачке радње мјешовитом робом регистровали Јосеф Гаон, Мошо Ј. Леви (Lewi), Хаим А. Леви (Lewy), Јосеф Габриел Папо и Санто Папо. Исте године у Вишеграду је своје пословање почео и Саломон Јакоб Барух, трговац стоком и месом.¹⁸ У вишеградски привредни препород активно се укључују и Ашкенази. Свакако незаобилазна фигура у то вријеме био је Јозеф Шрајбер, по поријеклу Ашкеназ, који је за кратко вријеме ушао у више пословних комбинација. Па га тако у изворима срећемо и као трговца, извозника воћа, власника циглане и напослијетку власника познате вишеградске кафане и хотела. Ашкенази ће остати упамћени и по томе што су управно они отворили прве хотеле у Вишеграду. Хотели су наравно један од важних чинилаца који су утицали и на визуелни преображај самог града. Први хотелијери су били Абрахам Цилер (Cziller), Терезија Штерн и већ поменути Јозеф Шрајбер. Поред њих имамо 1898. године у списку протоколираних занатских радњи забиљежене: мушког кројача Самуела Зигмана и обућара Јуду Ескиназија, као и трговца дуваном и осигуравајућег агента Леополда Ланга.¹⁹ Истина, неће се сва тројица успјети одупријети притисцима и захтјевима тржишта, тако да ће једино Ескиназијева обућарска радња остати активна и у наредним деценијама. До краја XIX вијека отвориће у вишеградској чаршији

17 Своје пословање су наставиле трговачке радње Самуела Камхија, Хаима Левија и Морде Кајона. *Bosnischer Bote Universal-Hand und Adressbuch nebst Kalender für alle Confessionen für Bosnien-Herzegovina* (Sarajevo: Adolf Walny Verlag, 1898), 176.

18 *Bosnischer Bote pro 1901. Universal-Hand und Adressbuch für Bosnien-Herzegovina*, (Sarajevo: Adolf Walny Verlag, 1901), 202.

19 *Bosnischer Bote 1898*, 167, 172, 174, 175, 178, 180, 188, 189, 191, 192.

своје продавнице мјешовите робе још Саламон Ј. Барух, Мојсе Јуда Ескинази, Давид Б. Гаон, Хаим Саламон Леви (Levy) и Исак Г. Папо. Док се Саламон С. Камхи определијелио за трговину мануфактурном робом, а његов отац, Самуел Камхи је поред трговине мануфактурном робом проширио своје пословање у домен, тада још примитивне индустријске производње, отварањем фабрике сода воде.²⁰ Видимо да је дубок привредни и друштвени утицај Јевреја обиљежио зенит XIX вијека у Вишеграду.

Када је ријеч о организовању вјерског живота вишеградских Јевреја, Сефарди су ту, као доминантнији, првенствено због своје бројности, преузели примарну улогу. Иако су у вријеме аустроугарске окупације Сефарди испунили услове за мињан,²¹ организација њиховог вјерског живота је текла постепено, а информације које о томе имамо прилично су оскудне. Међу тим вијестима свакако је помена вриједна она, да је у првим годинама аустроугарске окупације рабинску дужност обављао Давид Леви. Али поближих података о његовом раду немамо. Јевреји су тек 1889. године основали своје гробље, а девет година касније имамо први помен сефардско-јеврејске вјерске општине у Вишеграду на челу са рабином Хаимом Романом.²² Почетак XX вијека донио је наговјештај снажења јеврејске заједнице у Вишеграду. Тада већ определијени за трајни живот у вароши на Дрини и економски ојачани они су показали жељу да личним средствима финансирају градњу нове синагоге, намјесто старе која је већ била дотрајала. С тим у вези, трговац и предсједник јеврејске вјерске општине у Вишеграду Мордо Ј. Кајон је 22. фебруара 1901. године пред Котарским уредом затражио грађевинску дозволу за градњу нове синагоге у Казнафербеговој махали. У молби је истакао да су општинари већ прикупили 2000 круна властитих средстава за тражени објекат. Посредством Котарског уреда замолио је и Земаљску владу за помоћ у виду додјеле бесплатне дрвне грађе (јапије) за нови храм. Како се Котарски уред наредне двије и по године није оглашавао поводом захтјева за издавање грађевинске дозволе за синагогу, Мордо Ј. Кајон је поново, 16. октобра 1903. године, приступио код

20 Bosnischer Bote 1901, 202.

21 Мињан (хебр.) бројање. Неопходан број од 10 мушкараца, старијих од 13 година, да би се одржавало јавно богослужење, јавно читање Торе. Tauber, *Ilustrovani leksikon judaizma. Istorija, religija i običaji*, 178.

22 Pinto, *Jevreji Sarajeva i Bosne i Hercegovine*, 170; Bosnischer Bote 1898, 112.

истог. Да би их одобровољио, а истовремено и индиректно потврдио да неће тражити додатна средства за градњу, предсједник јеврејске вјерске општине је изјавио да у том тренутку општина посједује већ 6000 круна за градњу, а да остатак планираних средстава у износу од 11 027 круна и 45 хелера ће покрити „добровољним прилозима овдашњих јеврејских грађана и зајмом који ћемо у Сарајеву узети.“ Изнио је исто тако да планирају почети градњу на прољеће 1904. године. А да би поткријепили озбиљност свога плана уз молбу су приложили и трошковник.²³ Напослијетку, грађевинска дозвола им је издана и они су изградили синагогу, која је освећена 1905. године на великој свечаности, у присуству представника свих јеврејских општина.²⁴ У то вријеме била је то једна од најљепших синагога у Босни и Херцеговини. С правом можемо рећи да је њена изградња означила прекретницу у животу цјелокупне јеврејске заједнице у Вишеграду. Колики углед су уживали Јевреји у Вишеграду потврђује и чињеница да су имали свог заступника у градској скупштини. Ту дужност је прво обављао трговац Самуел Камхи, да би га од 1912. године наслиједио Саломон Ј. Барух, велетрговац и предсједник јеврејске вјерске општине.²⁵ Јевреји су као искључиво градско становништво још од времена османске управе, зависно од њихове бројности, имали право партиципације у појединим локалним скупштинама. Након аустроугарске окупације та пракса је настављена.

Годину 1910. у историји Босне и Херцеговине обиљежила су два битна догађаја, увођење парламентаризма и провођење још једног пописа становништва. Увођење Сабора и најаву провођења избора у Босни и Херцеговини 1910. године, Јевреји су дочекали с великим узбуђењем. Како су имали право на само један изборни мандат, жустра политичка борба развила се између двојице кандидата за јеврејског представника у Сабору. С једне стране, кандидовао се трговац Јешуа Д. Салом, а са друге правник Мориц Роткопф. Био је то својеврстан оглед

23 АВН, ZVS 1, к. 389, §. 7 18/1; 1903. Zapisnik 22. februar 1901; Zapisnik 16. oktobar 1903.

24 Pinto, *Jevreji Sarajeva i Bosne i Hercegovine*, 170; Пројектни нацрти из децембра 1903. године и фотографије са свечаног отварања синагоге из 1905. године су доступни на сајту Center for Jewish Art (линк: <http://cja.huji.ac.il/browser.php?mode=set&id=17261> приступљено 21.9.2019.)

25 *Bosnischer Bote Universal-Hand und Adreszbuch für Bosnien-Hercegovina* (Wien: k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1908), 307-308; *Bosnischer Bote Universal-Hand und Adreszbuch für Bosnien-Hercegovina* (Wien: k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1911), 347; *Bosnischer Bote Universal-Hand und Adreszbuch für Bosnien-Hercegovina*, (Wien: k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1912), 448.

старије наспрам млађе генерације, али и Сефарда наспрам Ашканаза. Напоследњу, на изборима одржаним 23. маја 1910. године побједу је великом већином гласова однио Јешуа Салом. И вишеградски Јевреји, додуше не у великом броју, су изашли на ове изборе. Они су Салому дали 26 гласова, док је Роткопф добио само седам.²⁶ Њихова незаинтересованост за изборна дешавања могла би се објаснити и удаљеношћу самог Вишеграда од главних центара политичке борбе, Сарајева и Травника, као и бројчано гледано знатно мањем броју јеврејске популације у односу на ове веће градове.

Попис босанскохерцеговачког становништва из 1910. године је знатно детаљнији од претходних. Ми одмах можемо запазити да је се тренд раста вишеградског становништва и даље наставио, и те 1910. у самом граду је живио 2551 становник. Од тога је било 178 Сефарда и 87 Ашканаза, односно укупно 265 Јевреја.²⁷ Што чини удио од 10,39% у укупном збиру становника. Осврћући се на претходне пописе, нарочито посљедња три, можемо уочити да је је удио јеврејског становништва у Вишеграду углавном био константан, износећи око 11%. Њихов број је од 1885. до 1910. године растао више као посљедица природног прираштаја, док је на пораст у периоду од 1879 – 1885. године већи утицај имало досељавање. То потврђује и списак протоколисаних фирми из 1911. године, из ког видимо да је у првој деценији XX вијека отворена само једна нова трговачка радња мјешовитом робом, и то она власника Салома М. Ескиназија. Осталих петнаест трговинских радњи раније основаних и даље је пословало. Неки трговци су и знатно увећали свој капитал, као што је то учинио Саломон Јакоб Барух који је од трговца стоком постао лиферант меса и овса за војне потребе.²⁸ Непосредно пред почетак Првог свјетског рата у Вишеграду је дошло до благог привредног полета, па је у периоду од 1910. до 1914. године отворено од стране Јевреја осам трговина мјешовитом робом, као и једна обућарска радња. У том раздобљу су вишеграђани Давид Гаон и Јаков Кајон се појавили на тржишту као трговци сто-

26 *Židovska smotra*, „Rezultati izbora u židovskoj kuriji“, 25 svibnja, 1910, broj 11.

27 У подјели вишеградских Јевреја према полу међу Сефардима су била 83 мушкарца и 95 жена, док су Ашканази имали 40 мушкараца и 47 жена. *Rezultati popisa žiteljstva u Bosni i Hercegovini od 10. oktobra 1910. Sastavio Statistički odsjek Zemaljske vlade sa preglednom kartom konfesija* (Sarajevo: Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, 1912), 66-67.

28 *Bosnischer Bote* 1911, 265.

ком, односно дрветом, а 1910. године златарску и сајцијску радњу је оворио Јакоб Цвекер.²⁹

Јеврејима су као и осталим конфесијама у Босни и Херцеговини припадале субвенције које је исплаћивала Земаљска влада. Висина субвенције је зависила од бројности и утицаја конкретне заједнице. Када је о вишеградским Јеврејима ријеч имамо у архивским документима сачуване податке из 1911. и 1912. године. За 1911. годину у табеларном приказу дат је само податак да у Вишеграду живи 299 Јевреја оба обреда и да примају годишњу субвенцију у износу од 278 круна и 7 хелера, коју подиже Саламон Барух. За сљедећу годину приложен је само исказ о сефардском становништву које је тада бројало 283 душе и примало је опет посредством С. Баруха субвенцију од 233 круна и 79 хелера.³⁰ Сам износ субвенције је био више симболичног карактера. И иначе је давање издашније помоћи за јеврејску заједницу, изван Сарајева, било веома ријетко. Имамо податак да је у двадесетогодишњем периоду, од 1881 – 1901. године Земаљска влада за „јеврејске богоштовне сврхе“ издвојила свега 18 310 круна³¹ што је заиста скроман износ, када се има у виду да је градња само вишеградске синагоге коштала око 17 000 круна.

Када је о школству ријеч, у Вишеграду је, поред муслиманског мектеба и медресе, постојала и основна школа коју је финансирала држава. Њу су похађала дјеца све четири конфесије. Нешто мање од 1/4 све основношколске дјеце у Вишеграду су чинили Јевреји.³² Полагање пажње на образовање најмлађих је иначе било карактеристично за јеврејску заједницу, не само у Босни и Херцеговини, него у цјелини. Улагање у образовање није посматрано као трошак, него као инвестиција за будућа времена.

29 Bosnischer Bote Universal-Hand und Adreszbuch für Bosnien und die Hercegovina 1915, (Wien: k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1915), 370-371. Ријеч је о трговинама: Рафе Алтараца, Бенциона Гаона, Јосефа Гаона, Јакоба Е. Кајона, Биње Катана, Садика Х. Левија, Оливе Готлиб, Јакоба Романа и обућарској радњи Арона Романа; Bosnischer Bote 1912, 347.

30 АВН, ZVS 1; к. 149, ш. 57/2; 1913. ZVS Israelitsche Kultus pro 1912, 18. II 1913; Iskaz o izraelitičko bogoštovnim općinama u okružju sarajevskom 1912; Bezirkamt Višegrad – Kreisbehörde in Sarajevo, 6. November 1912; АВН, ZVS 1; к. 149, ш. 57 2/5; 1913. Ausweis über die in Bosnien und der Hercegovina bestehende israelitischen Kultusgemeiden beider Riten pro 1911; Ausweis über die in Bosnien und der Hercegovina bestehende israelitischen Kultusgemeiden beider Riten pro 1912.

31 Извјештај о управи Босне и Херцеговине 1906 (Загреб: ц. и кр. Заједничко министарство финансија, 1906) 134.

32 Bosnischer Bote 1908, 308; Bosnischer Bote 1911, 247. Процентуално број јеврејске дјеце основношколског узраста је за обје године износио 22%.

Напоследку, можемо закључити да су Јевреји оставили трајни печат у историји Вишеграда. Њихов устицај је био вишеструк. Сефарди су превасходно као трговци унаприједили привреду вишеградске чаршије, док су Ашкенази својим доласком у ове крајеве донијели са собом дашак западноевропских утицаја, који је продро у све сфере живота. Вишеградски Јевреји су код других конфесија уживали углед и исказивано им је поштовање. Свакодневни живот је био незамислив без јеврејских трговаца, занатлија, хотелијера и кафеџија. Остаће забиљежено да је иако бројчано гледано мала заједница оставила тако дубок траг у вароши на Дрини.

Данас у Вишеграду не живи ни један Јевреј.

Извори и литература

Необјављени извори:

Arhiv Bosne i Hercegovine Sarajevo, fond Zemaljska vlada Sarajevo 1.

Објављени извори:

Bosnischer Bote Universal-Hand und Adressbuch nebst Kalender für alle Confessionen für Bosnien-Hercegovina. Sarajevo: Adolf Walny Verlag, 1898.

Bosnischer Bote pro 1901. Universal-Hand und Adressbuch für Bosnien-Hercegovina. Sarajevo: Adolf Walny Verlag, 1901.

Bosnischer Bote Universal-Hand und Adreszbuch für Bosnien-Hercegovina. Wien: k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1908.

Bosnischer Bote Universal-Hand und Adreszbuch für Bosnien-Hercegovina. Wien: k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1911.

Bosnischer Bote Universal-Hand und Adreszbuch für Bosnien-Hercegovina. Wien: k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1912.

Bosnischer Bote Universal-Hand und Adreszbuch für Bosnien und die Hercegovina 1915, (Wien: k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1915.

Извјештај о управи Босне и Херцеговине 1906. Загреб: ц. и кр. Заједничко министарство финансија, 1906.

Ortschafts- und Bevölkerungs-Statistik von Bosnien und der Hercegovina nach dem Volkszählungs-Ergebnisse vom 1. Mai 1885. Sarajevo: Zemaljska štamparija, 1886.

Rezultati popisa žiteljstva u Bosni i Hercegovini od 10. oktobra 1910. Sastavio Statistički odsjek Zemaljske vlade sa preglednom kartom konfesija. Sarajevo: Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, 1912.

Hauptresultate Volkszählung im Bosnien und der Hercegovina, vom 22. April 1895. Sarajevo: -Zemaljska štamparija, 1896.

Štatistika miesta i pučanstava Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Carska i kraljevska vladina tiskarna, 1880.

Новински чланци:

Bosansko – hercegovačke novine, 6. oktobar, 1878, broj 11.

Židovska smotra, 25 svibnja, 1910, broj 11.

Sarajevski list, 25. jul, 1884, broj 82; 3. septembar, 1884, broj 99.

Књиге:

Braude, Benjamin and Bernard Lewis, *Christians and Jews in the Ottoman Empire. The Functioning of a Plural Society, Volume I*. New York – London: Holmes & Meier Publishers, Inc., 1982

Kraljačić, Tomislav, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini (1882-1903)*. Banja Luka – Srpsko Sarajevo: ANURS, 2000.

Levy, Moritz, *Die Sephardim in Bosnien. Ein Beitrag zur Geschichte der Juden auf der Balkanhalbinsel*. Sarajevo: Daniel A. Kajon, 1911.

Пејановић, Ђорђе, *Становништво Босне и Херцеговине*. Београд: Научна књига, 1955.

Avram Pinto, *Jevreji Sarajeva i Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1987.

Tauber, Eli, *Ilustrovani leksikon judaizma. Istorija, religija i običaji*. Sarajevo: Magistrat, 2007.

Čelebija, Evlija, Putopis. *Odlomci o jugoslovenskim zemljama II*. Prevod Hazim Šabanović. Sarajevo: Svjetlost, 1954.

Чланак у часопису:

Hrabak, Bogumil. „Trgovina Jevreja u Bosni i Hercegovini do sredine XVII stoleća“, *Glasnik Društva istoričara BiH XXXI-XXXIII (1982)*: 151 – 185.

Jews in Višegrad (1878-1914)

Stojanka Lužija

University of Banja Luka, Faculty of Philosophy

Summary: *Based on unpublished and published historical sources, the paper presents the life of Višegrad Jews at the turn of the 19th and 20th centuries. Following the Austro-Hungarian occupation, the geostrategic importance of Višegrad became even more pronounced. The first census, conducted by the occupying authorities in 1879, indicated that only 37 Jews lived in the city, or just over 3% of the total urban population. During the 1880s, a massive migration wave caused an increase in the number of Jews in the town of Višegrad. In addition to the Sephardic Jews from the inner ends of Bosnia and Herzegovina, the Ashkenazi from Austria-Hungary had also been moving in. The following censuses showed a steady increase in the number of Jews in Višegrad, but their share in the overall urban population was constant, amounting to about 11%. Mainly oriented on trade, the Sephardic Jews had significantly influenced the economic advancement of Višegrad and its wider environment, while the Ashkenazi distinguished themselves more as hoteliers and craftsmen. The Jews also had their representative in the Višegrad Assembly. In spiritual terms, they were attached to the Sephardic religious community, which was also their representative in the relations with the authorities. Moreover, the construction of a modern synagogue in 1905, marked a new stage in the spiritual life of the Višegrad Jews. Finally, we may conclude that the Jews left a lasting mark on the history of Višegrad. Their influence has been manifold, both economically and socially, as well as culturally.*

Keywords: *Jews, Višegrad, Bosnia and Herzegovina, Austria-Hungary.*